

De buitengrenzen van Darthuizen

KEES FLOOR

C. Floor werkte o.a. bij het KNMI in De Bilt. Hij publiceert in diverse tijdschriften over weerkundige, maar ook lokaal-historische onderwerpen.

De grens tussen de gemeenten Darthuizen en Maarn was, volgens de formele vastlegging van de limieten van Maarn in 1833 een simpele rechte lijn. Hij liep naar het westen van de ene zandkuil op de heide, op de grens met Leersum, naar een volgende, op de grens met Doorn (figuur 1). 'Daar hoeft u verder niet moeilijk over te doen', zou je in eerste instantie denken. Toch had het rond 1820 heel wat voeten in de aarde voor die grens er zo lag. Er moest zelfs een Koninklijk Besluit aan te pas komen om bestaande geschillen te beslechten.

L.P. Serrurier, Het dorp Darthuizen 1639. Beeldbank HUA 200493.

Op dinsdag 9 februari 1819 kwam landmeter der eerste klasse Adam Slits naar de toenmalige gemeente Darthuizen.¹ Hij had zijn komst aangekondigd aan schout Dirk de Ridder.² Samen gingen ze de grenzen van Darthuizen met buurgemeenten Langbroek, Doorn en Maarn formeel vastleggen. De dag ervoor was Slits al aan het werk geweest in Leersum, waar hij met schout G. Weeninck onder andere de grens met Darthuizen naliep.

Het opnemen van de gemeentegrenzen vond plaats in het kader van de aanzet tot de instelling van het *Kadaster*, dat overigens pas op 1 oktober 1832 van start ging. Het kadaster werd opgericht om tot een eerlijker stelsel van grondbelasting te komen. Daarom was zowel de belastingdienst als het provinciebestuur bij de voorbereidende activiteiten betrokken.

In de aanlooperperiode moesten eerst de grenzen van alle gemeenten worden opgenomen en vastgelegd. Vervolgens werd het grondgebied van elke gemeente

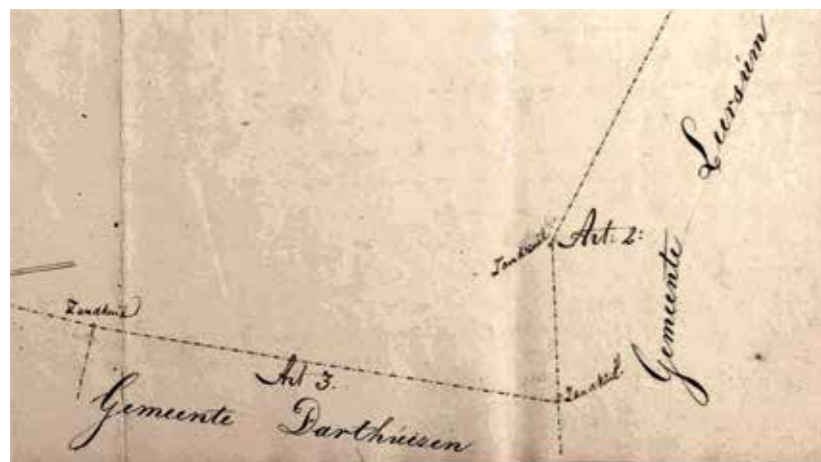
opgedeeld in secties, waarna de opmeting van de afzonderlijke percelen een aanvang kon nemen.

Werkwijze

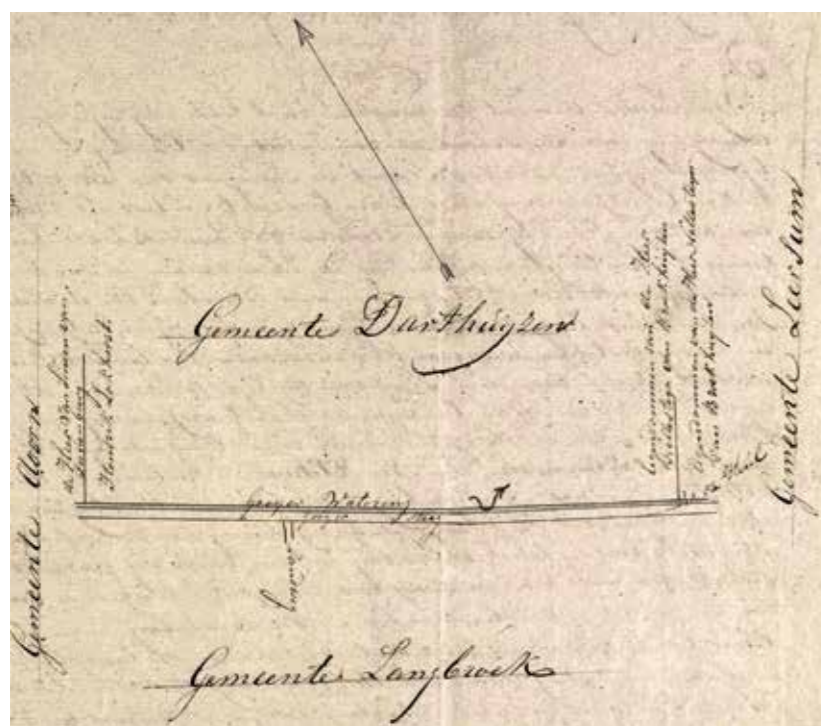
Bij het opnemen van de gemeentegrenzen ging men te werk volgens een draaiboek dat nog stamde uit de Franse tijd, maar na het vertrek van de Fransen de standaard bleef.³ De schout van de gemeente waarvan de grenzen werden opgenomen, - in ons geval Dirk de Ridder van Darthuizen - wees in het terrein de ligging van die grenzen aan in aanwezigheid van respectievelijk schout G. Weeninck van Leersum, Frans Johan Carel Roelans van Langbroek en van Doorn en Jan Andries du Bois van Maarn.⁴ Du Bois was sinds 1804 tevens eigenaar van kasteel Maarsbergen en het bijbehorende, tegen de noordgrens van Darthuizen gelegen landgoed. De schouten konden zich laten bijstaan door een of meer aanwijzers, personen die goed op de hoogte waren van de situatie ter plaatse. Zo was Wouter van

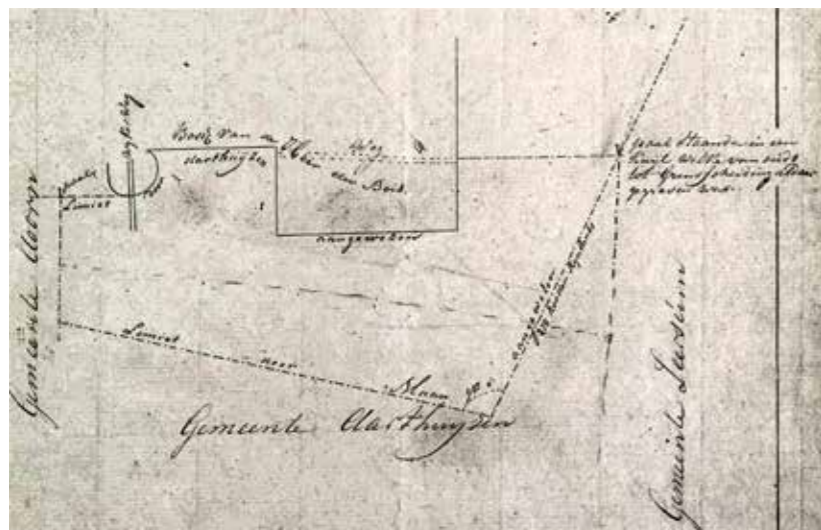
Het gereedschap van de landmeter: de theodoliet. Internet..

Figuur 1. Uitsnede uit de figuratieve schets der grensscheiding van Maarn en aangrenzende gemeenten. . Bron: hisgis.nl.

Figuur 2. Schets der grensscheiding tussen Darthuisen en Langbroek. Langs de grenzen met Doorn (links) en met Leersum (rechts) zijn de namen van de grondeigenaren genoteerd. Bron: hisgis.nl

Figuur 3. Figuratieve schets der grensscheiding tussen de gemeenten van Darthuisen en Maarn. De opvattingen van de beide schouten zijn weergegeven. Bron: hisgis.nl.

Swieten aanwijzer namens Darthuisen; aanwijzers van Leersum waren Jacob van de Geer en J. Versteeg.

De landmeter maakte schetsen van de grensscheidingen, die als hulp bij het opstellen van de tekst, of later ter verduidelijking ervan konden dienen; de figuren 1-3 geven uitsneden uit dergelijke schetsen. In het geval van Darthuisen ging het om vier schetsen, namelijk een per buurgemeente (vergelijk figuur 4). Naderhand legde de landmeter de bevindingen vast in een proces-verbaal van grensbepaling, waarin de grenzen met de buurgemeenten elkeen eigen artikel kregen.⁵ Elk artikel werd voor akkoord ondertekend door de betrokken schouten, soms ook door de aanwijzers. De uiteindelijke tekst werd steeds zo geformuleerd dat het lijkt alsof alle vijf schouten en de zes of zeven aanwijzers in een dag gezamenlijk een rondwandeling voltooiden langs de gemeentegrenzen, ongeacht de afstand. In het geval van Darthuisen zou zo'n rondgang van 11 kilometer hebben plaatsgevonden op 12 februari 1819; Leersum, met een omtrek van 23 kilometer, was volgens het desbetreffende proces-verbaal van grensbepaling twee dagen eerder aan de beurt geweest. Bij veel gemeenten is de afstand echter te groot om in werkelijkheid in een dag te kunnen worden afgelegd; zo bedroeg de omtrek van bijvoorbeeld Woudenberg, Leusden en Zeist maar liefst 53 kilometer!

Bij eventuele geschillen over het verloop van de grens moest de landmeter proberen de beide schouten op één lijn te krijgen of tot een compromis te bewegen. In gevallen waarin dat niet lukte, noteerde hij de beide standpunten in het proces-verbaal, zodat beslissingen over de definitieve grensbepaling werden overgelaten aan superieuren.

Gemeentegrenzen

Bij het opnemen van de grenzen van Leersum waren er geen verschillen van mening over de ligging daarvan.⁶ Hetzelfde gold voor de grenzen van de gemeente Darthuisen met buurgemeenten Leersum, Langbroek en Doorn. Het noordelijkste punt van de grens met Leersum werd gemarkeerd door 'een paal geplaatst op de heide in een kuil welke van ouds tot grensscheiding aldaar gegraven was'. Vandaar liep hij langs een tweede paal op de heide naar een derde paal, aan het eind van een sloot bij 'de

wildbaan van de heer Cornelis Jan Nellestein van Broekhuizen', en ten slotte langs die sloot naar een paal niet ver van een klein bruggetje over de Gooijerwatering.⁷ Daar begon de grens met Langbroek. Deze liep westwaarts tussen de Gooijerwatering en de Gooijersteeg door tot aan het grondgebied van Doorn. De grens met Doorn liep langs sloten en perceelgrenzen, deels ook langs de Hoolweg en uiteindelijk over de heide, bij dwarswegen soms wat verspringend in een overwegend noordoostelijke richting tot aan een paal op de heide, waar het grondgebied van de gemeente Maarn begon.

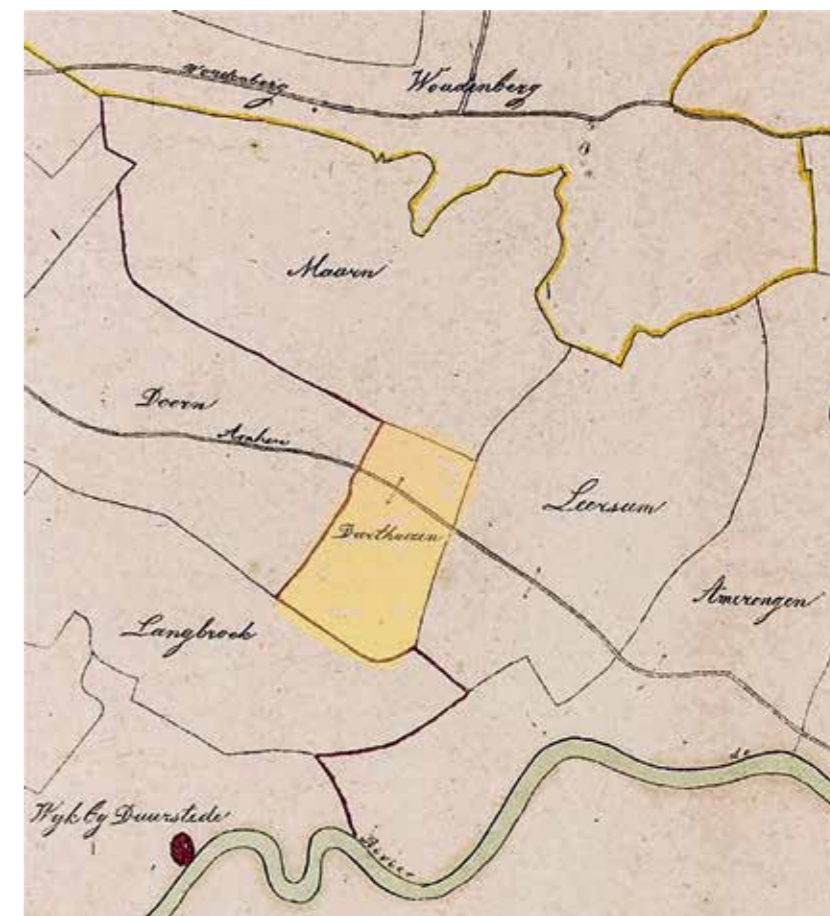
Grenscnflict

Daar begonnen ook de problemen: over die grens met Maarn konden de schouten het namelijk niet eens worden. De grenslijn zoals die door schout De Ridder van Darthuisen was aangewezen (figuur 3, bovenste grenslijn rond cirkelvormig perceel van Du Bois heen), werd niet geaccepteerd door zijn Maarnse ambtsgenoot, de grondeigenaar Du Bois. Volgens Maarn was de onderste grenslijn (twee rechte lijnen met een hoek van 95 booggraden) de enige juiste.

Landmeter Slits slaagde er niet in de standpunten dichterbij elkaar te brengen. Du Bois beschouwde namelijk een gedeelte van het heidegebied waar de schaapsherders uit Darthuisen hun boterham verdienden, als zijn eigendom; het zou volgens hem behoren tot zijn landgoed Maarsbergen. De Ridder en Van Swieten konden daar niet in meegaan. Ze waren zo overtuigd van het eigen gelijk dat ze het, in plaats van toe te werken naar een compromis, liever lieten aankomen op een beslissing van hogerhand. Beide gemeenten gaven aan over bewijsstukken te beschikken waarmee ze hun opvatting konden staven. Het ging daarbij om oude documenten of kaarten en om verklaringen van inwoners van de beide gemeenten, ter ondersteuning van het standpunt van hun eigen schout. Er restte Slits daardoor niets anders dan de verklaringen van de beide schouten te noteren, ze aan te duiden in de schets van grensscheiding (figuur 3) en het geheel door te sturen naar de ingenieur-verificateur Ritmeester van de Directe Belastingen.

Moeizame besluitvorming

Deze kwam daarop half maart zelf naar het betwiste gebied en liet zich door

beide partijen de volgens hen juiste grens aanwijzen.^{1,6} Hij kwam tot de conclusie dat hij geen advies kon geven over hoe de grens zou moeten lopen totdat de bewijsstukken waarmee de beide gemeenten schermde en die steevast door de tegenpartij als van nul en generlei waarde werden bestempeld, aan een nader onderzoek waren onderworpen. Daardoor kwam het probleem via de Directeur der Directe Belastingen J. de Kock terecht op het bordje van de gouverneur van de provincie Utrecht J.M. baron van Tuyll van Serooskerken van Vleuten. Deze ging te werk volgens de regels van het eerder genoemde draaiboek. Hij gelastte de raden (bestuursleden) van de beide gemeenten samen te komen op 13 april in het Regthuis te Maarn, daar hun geschil te bespreken en hem na afloop zo spoedig mogelijk te laten weten wat de uitkomst van die bespreking was. Als men het niet eens kon worden, zou hij niet aarzelen de Koning een bindend besluit te laten nemen. De bijeenkomst liep op niets uit. Uit het ervan door de schout van Maarn opgemaakte verslag blijkt dat beide partijen onverkort vasthielden aan hun eerder ingenomen standpunten.

Nog eenmaal deed de gouverneur een poging het grenscnflict uit de wereld te helpen. De beide gemeentebesturen werden uitgenodigd om naar Utrecht te komen en hun

Figuur 4. Uitsnede uit de kaart van de provincie Utrecht, met gemeentegrenzen volgens de in de periode 1818-1832 opgemaakte processen-verbaal van grensbepaling, door P. van den Bosch, 1836. Buurgemeenten van Darthuisen zijn Leersum, Langbroek, Doorn en Maarn. Bron: Beeldbank RHCZOU LeW_5D3_17707.

De Maarnse schout J.A. du Bois. Internet.

Figuur 5. Uitsnede uit de kadastrale verzamelkaart van de gemeente Darthuizen uit 1821. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed MIN06018VK1

meningsverschillen in zijn aanwezigheid bij te leggen tijdens een overleg op 25 mei 1819. De gouverneur kwam met een compromis, waarbij Darthuizen een gedeelte van het betwiste gebied aan Maarn zou moeten afstaan. Daar kon men zich in Darthuizen echter niet bij neerleggen, zodat ook deze bijeenkomst vruchteloos bleef. Het woord was nu aan Koning Willem I.

Koninklijk Besluit

Ruim vijf maanden later was de kogel door de kerk. Bij Koninklijk Besluit werd bepaald dat het betwiste gebied gelijkelijk over Maarn en Darthuizen zou worden verdeeld.⁸ Deze oplossing was, gezien het feit dat beide partijen 'stijf op hun stuk' bleven staan en de gehanteerde argumenten zwak waren, het eerlijkst en het eenvoudigst, zo schreven de minister van Binnenlandse Zaken en de Raad van State, die de Koning van advies dienden. Bovendien werd geen van beide gemeenten erdoor gedupeerd, omdat het vlakke heidegebied allen maar gebruikt werd door 'landlieden' om schapen te weiden en plaggen te steken. De gemeenten liepen dus geen belastinginkomsten mis. Du Bois mocht het gedeelte van de heide dat naar Maarn ging, overigens niet toevoegen aan zijn privébezittingen. Koning Willem I bepaalde namelijk nadrukkelijk dat beide stukken heide bedoeld waren als 'gemene heide ten gerieve der ingezetenen.' Verder moesten de beide gemeenten in onderling overleg binnen redelijke tijd de grens met palen of anderszins markeren. Daarmee konden ze kosten besparen, want anders zou de provincie een landmeter mogen aanwijzen die de grensbepaling en -afbakening op kosten van de beide ruziënde gemeenten zou gaan uitvoeren.

Begin maart 1820 was er nog niets gebeurd. De gemeente Maarn had eerst de schout van Darthuizen gevraagd om de grens volgens de richtlijnen van het Koninklijk Besluit te doen markeren, maar die ging daar niet op in. Daarna bood ze aan zelf de grensafbakening uit te voeren. Gedeputeerde Staten vonden dat geen goed idee; de belangentegenstellingen tussen de beide kanten achtte men te groot. In plaats daarvan stelden ze de betrokken gemeenten een ultimatum: als de zaak op 31 maart 1820 nog niet rond was, zouden ze de opdracht gunnen aan een landmeter en de kosten, zoals bepaald in het Koninklijk Besluit, op de beide gemeenten verhalen. Ook dit sorteerde geen effect. Het provinciebestuur werd ongeduldig. Enerzijds getuigde het van weinig respect voor de wil van de Koning om de uitvoering van zijn besluit zo lang op zich te laten wachten. Daarnaast konden door het uitblijven van definitieve gemeentegrenzen de landmeters die de percelen in die gemeenten moesten opnemen, hun werk niet doen of niet afronden en dreigde er vertraging. Daarom schakelden Gedeputeerde Staten op 21 oktober 1820 landmeter L. de Coole in om de grensafbakening tussen de beide gemeenten uit te voeren. Het werk nam zes dagen in beslag en was begin maart 1821 afgerond. De rekening ad f 61,80 werd doorgestuurd naar de beide betrokken gemeenten.

Afwikkeling

De processen-verbaal van grensbepaling werden, na ondertekening door de landmeter, samen met de schetsen der grensscheiding opgezonden naar de belastingdienst. In de meeste gevallen konden deze zonder meer

worden doorgestuurd naar de gouverneur van de provincie ter goedkeuring. Als er door meningsverschillen geen definitieve versie kon worden opgemaakt en er eerst nog een Koninklijk Buit nodig was, nam de afwikkeling meer tijd in beslag. Dan moest het Koninklijk Besluit, of een verwijzing daarnaar, aan het proces-verbaal worden toegevoegd.

Bij Leersum waren er geen problemen; het proces-verbaal had al in de loop van 1819 door de gouverneur van de provincie Utrecht voor akkoord getekend kunnen worden. Dat gebeurde echter uiteindelijk pas op 5 maart 1821. Het is alsof men nog op de metingen van landmeter De Coole heeft willen wachten alvorens de grenzen definitief te verklaren. Toch omschrijft de toen goedgekeurde tekst en toont de bijbehorende schets nog de oude situatie, waarbij het 'driegrenzenpunt' samenvalt met een knik in de westelijke grenslijn van Leersum.

De in 1819 vervaardigde documenten van Darthuizen verdwenen ongewijzigd in het archief. In vergelijkbare gevallen werd volgens de daarvoor geldende regels eerst de tekst van het desbetreffende Koninklijk Besluit aan het proces-verbaal van grensbepaling toegevoegd. Het geheel werd vervolgens ondertekend door de landmeter-verificateur. Het proces-verbaal van grensbepaling van Darthuizen is dus eigenlijk niet af.

Opdeling in secties en perceelsgewijze opmeting

Nadat de Koning zijn besluit had genomen en de landmeter De Coole zijn werk had gedaan, konden in Darthuizen de volgende stappen ter voorbereiding van het kadaster worden gezet. De gemeente werd opgedeeld in twee secties: Broekhuizen, ten zuiden van den Nieuwen Straatweg (Rijksstraatweg) en Den Berg ten noorden van die weg. Daarna konden de verschillende percelen binnen de gemeente worden opgemeten. Landmeter Slits was inmiddels elders aan het werk; de metingen werden uitgevoerd door zijn collega J.B. van Zijlmans. Op de kadastrale verzamelkaart van Darthuizen (figuur 5) staat het jaartal 1821 vermeld; in dat jaar werden de metingen uitgevoerd en afgerond.

Van Zijlmans moest volgens het eerder genoemde draaiboek ook een overzicht maken van de lengte en de richting van de verschillende stukken van de gemeentegrens

en, voor zover het rechte lijnen betrof, de hoek die ze met elkaar maakten. Dit zogeheten *Aanwyzend-Tableau* met in 1821 door hem opgenomen gegevens werd als bijlage bij het door Slits opgestelde proces-verbaal van grensbepaling en de schetsen der grensscheiding uit 1819 gevoegd.

Van Zijlmans (1821) versus Slits (1819)

Landmeter Slits werkte in Darthuizen en Leersum in 1819, voordat het Koninklijk Besluit dat de noordgrens regelde was afgekomen. Ook hadden zijn schetsen van de grenzen meer een voorlopig karakter dan de door collega Van Zijlmans vervaardigde kadastrale verzamelkaart en het *Aanwyzend-Tableau* uit 1821. Daardoor konden er verschillen ontstaan tussen de producten die de beide landmeters hebben afgeleverd. Zo is op de documenten uit 1819 de grens tussen Darthuizen en Leersum vanaf de heide tot aan de Gooijerwating een rechte lijn; op de kadastrale verzamelkaart van 1821 zien we dat het slootje dat het zuidelijkste deel van die grens vormt (ook te zien op figuur 2, geheel rechts), toch wat kronkelt (figuur 5). Opvallender is het ontbreken van de knik in de Gooijerwating op de schets van grensscheiding met Langbroek (figuur 3). In de preciezer getekende kadastrale verzamelkaart uit 1821 (figuur 5) vinden we die knik wel terug; de hoek die de beide stukken van de wetering met elkaar maken bedraagt 143 booggraden, wat we kunnen afleiden uit het bij het proces-verbaal van grensbepaling gevoegde *Aanwyzend-Tableau*.

Noten

- 1 Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, toegang 37 (Darthuizen) inv.nr. 35.
- 2 De burgemeesters van 'gemeenten ten plattelande' werden tot 1825 aangeduid als schout.
- 3 *Methodique verzameling der wetten, decreten, reglementen, instructiën en beslissingen, betreffende het Kadaster; Bijvoegsel tot het Staatsblad*, Achtste deel, Eerste stuk, Dordrecht 1821, p 398.
- 4 Voluit: gemeente Maarn en Maarsbergen.
- 5 Het Utrechts Archief, toegang 1294, inv.nr. 3799.
- 6 Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, toegang 159 (Maarn) inv.nrs. 37 en 175.
- 7 Opvallend is dat deze grenspaal alleen wordt genoemd in het proces-verbaal van grensbepaling van Leersum en de bijbehorende schets der grensscheiding; in de vermoedelijk op dezelfde dag opgestelde documenten van Darthuizen is hij niet terug te vinden.
- 8 Koninklijk Besluit van 4 november 1819 No 65; Het Nationaal Archief, toegang 2.02.01 inv.nr. 895.